

УДК 656.078.1.001.891.3

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА****Г. Черевко**, д. е. н., професор

Львівський національний аграрний університет, Жешувський університет,

О. Бенцак, старший викладач

Київський національний університет культури та мистецтв,

А. Іванов, к. е. н, доцент

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій

ім. С. Гжицького

© Г. Черевко, О. Бенцак А. Іванов, 2016

Черевко Г., Бенцак О., Іванов А. Теоретико-методологічні засади дослідження транскордонного співробітництва

Показано сутність, зміст, доцільність та ефективність транскордонного співробітництва регіонів України і держави загалом на її шляху до євроінтеграції у контексті реалізації концепції зрівноваженого розвитку регіонів, особливо сільських, зокрема розташованих на прикордонних теренах, з врахуванням вже існуючого внутрішнього і світового досвіду. Проведено короткий аналіз трьох важливих документів, на основі яких здійснюється транскордонна співпраця в Європі. Транскордонну співпрацю розглянуто як окремий випадок міжнародної співпраці, що відбувається між прикордонними регіонами сусідніх країн, а також як реакцію на процес глобалізації, який розвивається щораз інтенсивніше і створює щораз сприятливіші умови для інтенсифікації транскордонної співпраці у сфері економіки. В основі транскордонної співпраці вбачаються транскордонні зв'язки у сфері економіки, політики, культури, освіти, екології, демографії, що виникають у межах визначених транскордонних просторів. Відповідно ефективність транскордонної співпраці рекомендовано аналізувати у культурній, соціальній, економічній, політичній площинах через створювану додану вартість відповідного виду і стосовно всіх учасників цієї співпраці – підприємств, їх працівників, територій та держав-учасниць загалом.

Ключові слова: транскордонна співпраця, економіка, дослідження, теорія і методологія.

Cherevko G., Bentsak O., Ivanov A. Theoretical and methodological bases of research in cross border cooperation

The main results of the study the needs, understanding of the nature, content, appropriateness and efficiency of cross-border cooperation of Ukraine in general and its regions in particular on its way to European integration in the context of implementation the concept of balanced development of regions especially rural ones located in the border territory, taking into account already existing experience both in Ukraine and other countries are presented. Three basic documents of cross-border cooperation in Europe were analyzed. Cross-border cooperation is seen as a special case of international cooperation that takes place between neighboring border regions of different countries as well as a response to intensive globalization which creates more favorable conditions for intensification of cross-border cooperation in the economic sphere. The basis of cross-border cooperation is cross-border ties in economy, politics, culture, education, environment and demographics emerging within a defined cross-border space. Accordingly, the effectiveness of cross-border cooperation is recommended to analyze in the cultural, social, economic and political dimensions through the appropriate added value and all members of this partnership, namely businesses, employees, territories and the states.

Key words: cross-border cooperation, economy, research, theory and methodology.

Черевко Г., Бенцак О., Іванов А. Теоретико-методологічні принципи дослідження трансграничного співробітництва

Показаны сущность, содержание, целесообразность и эффективность трансграничного сотрудничества регионов Украины и государства в целом на его пути к евроинтеграции в контексте реализации концепции уравновешенного развития регионов, особенно сельских, в частности расположенных на пограничных территориях, с учетом уже существующего внутреннего и мирового опыта. Проведен короткий анализ трех важных документов, на основании которых осуществляется трансграничное сотрудничество в Европе. Трансграничное сотрудничество рассматривается как частный случай между-

народного співробітництва, которое происходит между пограничными регионами соседних стран, а также как реакция на процесс глобализации, который развивается все интенсивнее и создает все более благоприятные условия для интенсификации трансграничного сотрудничества в сфере экономики. В основе трансграничного сотрудничества заложены трансграничные связи в сфере экономики, политики, культуры, образования, экологии, демографии, возникающие в пределах определенных трансграничных пространств. Соответственно эффективность трансграничного сотрудничества рекомендовано анализировать в культурной, социальной, экономической, политической плоскостях через создаваемую добавленную стоимость соответствующего вида и относительно всех участников этого сотрудничества – предприятий, их работников, территорий и государств-участников в целом.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, экономика, исследования, теория и методология.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації суспільного життя мають об'єктивний характер. Тому транскордонне співробітництво між країнами як одна з форм її реалізації виникло, здійснюється і розвивається цілком закономірно. Форми такого співробітництва апробовані практикою міжнародних контактів і є досить розмаїтими. Україна також є їх учасником. У державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385, розвиток транскордонного співробітництва визначено одним із пріоритетних завдань реалізації державної регіональної політики [3]. Проте ефективність цієї участі на сьогодні наразі залишає бажати кращого. Основні причини цього заховані в недостатньому теоретико-методологічному підґрунті транскордонного співробітництва і форм його реалізації. Інституції міжрегіонального й транскордонного співробітництва Україна намагається впровадити шляхом їх «трансплантації з розвиненішого економічного середовища у менш розвинене» [7, с. 32]. Держава прагне у такий спосіб прискорити інституціональний розвиток, але при цьому існує небезпека відторгнення або дисфункції трансплантованих інституцій. Не останню роль відіграє і невизначеність або нестабільність державної політики щодо доцільності функціонування в Україні зон сприятливого економічного режиму. Це зумовлює необхідність посилення визначальної ролі науковців у розвитку транскордонного співробітництва в Україні та розробці єдиних науково обґрунтованих його теоретико-методологічних основ. Крім того, на державному рівні повинні бути вирішені проблеми інформаційного, фінансового та кадрового забезпечення цього напряму економічної активності через відповідне навчання, підвищення кваліфікації тощо.

Актуальність дослідження можливостей розвитку і підвищення ефективності транс-

кордонної співпраці зростає у зв'язку з об'єктивною необхідністю зрівноваженого розвитку сільських територій [10]. Висока актуальність вирішення проблеми зрівноваженого розвитку сільських територій зумовлюється, з одного боку, наростаючою кризою сільського життя, тенденцією до зубожіння сільського населення, зростанням рівня безробіття на селі, неефективністю заходів держави у намаганні вирішити проблеми села, а з іншого – підвищенням попиту на об'єктивні переваги сільського життя серед міських жителів [11, с. 95]. Транскордонна співпраця прикордонних територій, особливо сільських, потенційно є потужним чинником такого розвитку, що відповідно надає їй особливої ваги. Тому важливо продовжувати дослідження сутності, змісту, необхідності, доцільності та ефективності транскордонного співробітництва регіонів України й держави загалом у контексті необхідності реалізації концепції зрівноваженого розвитку регіонів, особливо сільських, зокрема розташованих на прикордонних теренах, з врахуванням уже існуючого внутрішнього і світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми розвитку транскордонного співробітництва вже протягом досить тривалого часу зумовлює значний науковий інтерес до неї. Тому не можна не оцінити вагомий внесок у формування концептуальних засад і дослідження різних аспектів зазначеної проблеми таких учених, як А. Балян, П. Беленький, Ф. Горбонос, М. Долішній, В. Копитко, Н. Мікула, Р. Михасюк, О. Осідач, Т. Терещенко, З. Петренко, І. Студенніков, В. Кравченко. Результати аналізу доступних літературних джерел дають підстави для висновку про неоднозначність розуміння сутності і змісту, необхідності, доцільності та ефективності транскордонного співробітництва, і кожна думка має під собою певний ґрунт. Наприклад, такі вітчизняні вчені, як П. Беленький, Н. Мікула, розгля-

дають транскордонне співробітництво як специфічну сферу зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, що здійснюються на регіональному рівні. Необхідними для такого об'єднання є наявність кордону та його облаштування, спільне використання природних ресурсів, а також спільне вирішення проблем екологічного характеру [1].

Натомість Р. Дацків вважає, що транскордонне співробітництво – це «специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, економічної, культурно-освітньої та інших видів діяльності, що здійснюються на міжрегіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю і можливостями більш активного їх використання» [2, с. 206].

Тобто теоретична база транскордонної співпраці в нашій країні є досить розвинутою. Проте динамічні перманентні зміни у міжнародних економічних відносинах та в регіонах країн, пов'язані зі зміною міжнародної ситуації й динамікою розвитку країн світу, формують все новіші аспекти проблеми та можливі шляхи її вирішення відповідно до конкретних умов, а отже, вимагають продовження наукового аналізу.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження було окреслення основних теоретичних і методичних підходів до розуміння сутності, змісту, необхідності, доцільності, оптимальних форм та ефективності транскордонного співробітництва регіонів України і держави загалом у контексті об'єктивної необхідності реалізації концепції зрівноваженого розвитку регіонів на шляху до євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. В Європі транскордонна співпраця здійснюється на основі трьох важливих документів:

- ✓ Мадридської конвенції, схваленої Радою Європи 21 травня 1980 року в Мадриді;
- ✓ Європейської карти прикордонних та транскордонних регіонів, схваленої Радою Європи 19 листопада 1981 року;
- ✓ Європейської карти територіального самоврядування, схваленої Радою Європи 15 жовтня 1985 року в Страсбурзі [12].

Правовою основою транскордонного співробітництва є прийнята Радою Європи у 1980 р. Європейська рамкова конвенція (ЄРК) загальних принципів транскордонного співробіт-

ництва між територіальними громадами або органами влади, яка заклала правовий механізм підтримки і розвитку форм транскордонного співробітництва, до якої Україна приєдналась у 1993 р. [3].

Транскордонна співпраця – форма міжнародної співпраці, основною метою якої є усунення обмежень, зумовлених існуванням державних кордонів. Вона може відбуватися на всіх самоврядних і позаурядових щаблях, а також стосуватися різних галузей суспільно-господарського розвитку. У так званій Мадридській конвенції поняття транскордонної співпраці тлумачиться як кожна спільна діяльність, що має на меті зміцнення і подальший розвиток сусідських контактів між громадами і територіальною владою двох або більшої кількості сторін, що домовляються, а також укладання угод і прийняття необхідних погоджень щодо реалізації таких намірів [3]. Транскордонна співпраця є однією з трьох (поряд зі співпрацею транснаціональною та міжрегіональною) програм, реалізованих у рамках європейської територіальної співпраці [3].

Подібне розуміння терміна «прикордонна співпраця» наведене в Європейській карті кордонних і транскордонних регіонів, виданій в 1981 р. через Товариство європейських кордонних регіонів і змінений в 1995 році. Як транскордонну співпрацю тут визначають співпрацю, однаковою мірою сусідську, – кордонних регіонів, що прилягають один до одного географічно, як і закордонну – владних структур регіонального і локального щаблів, організацій або інституцій, які представляють прикордонні території. Підкреслюється, що транскордонна співпраця стосується не лише діяльності локальної чи регіональної влади, а й спільних ініціатив підприємств, організацій і навіть окремих жителів [13].

Транскордонна співпраця є чинником, що сприяє інтеграції, її розвиток потужно додає різномірних контактів у прикордонних територіях в охороні середовища, транспорті, а також науково-дослідній співпраці і у сфері міжнародної безпеки. Поліпшений доступ до інформації, зміни в технології, економіці і зростання конкуренції сприяють не лише виходу у світ, а й інтеграції на нижчому рівні – у своєму найближчому оточенні [10]. Тобто явище транскордонної співпраці можна розуміти як реакцію на процес глобалізації,

який розвивається щораз інтенсивніше, і логічно було б припустити, що саме він інтенсифікує транскордонні контакти у сфері економіки.

Здебільшого характерним для прикордонних зон є їх не вигідне соціально-економічне становище, оскільки вони є периферією щодо національних центрів, а це у свою чергу призводить до відставання у розвитку порівняно з іншими регіонами. У багатьох країнах у прикордонних зонах можна зустріти менш розвинуту інфраструктуру та відносно нечисленне населення. Міграція до центральних регіонів країн ще більше ускладнює існуючі проблеми [9, с. 16]. Тому транскордонна співпраця об'єктивно є вагомим засобом покращання рівня життя й господарювання на прикордонних територіях.

Транскордонна співпраця – особливий випадок міжнародної співпраці, характерними рисами якої є сусідськість контактів та локальний чи регіональний рівень співпраці. Вона не є закордонною політикою держави і не загрожує її територіальній інтегративності. Міжнародні угоди про двосторонню співпрацю не мають на меті реалізації співпраці між державними органами. Їх роль полягає в тому, щоб вказувати, в яких умовах органи самоврядування сусідніх держав можуть нав'язати співпрацю і які з цього можуть бути наслідки в полі внутрішнього права. Транскордонна співпраця не є також засобом, за допомогою якого органи місцевого самоврядування можуть набути компетенцій, яких неможливо набути в рамках внутрішнього права. І вона не має на меті створення нових форм локальної влади наднаціонального характеру [13].

Сьогодні транскордонне співробітництво є важливим чинником стабільності в Європі, розвитку добросусідських відносин між державами, а також інструментом для досягнення позитивного взаєморозуміння між народами [6]. Його основою є транскордонні зв'язки у сфері економіки, політики, культури, освіти, екології, демографії, що виникають у межах визначених транскордонних просторів. У цій сукупності транскордонних зв'язків найбільше значення мають саме економічні, які, за визначенням М. Долішнього, є системою економічних відносин та інтересів на міжрегіональному рівні, що формуються та розвиваються в процесі функціонування спільного виробництва, поділу й спе-

ціалізації праці, відтворення продуктивних сил та визначаються дією економічних законів, нормативно-правовою базою і соціально-економічним середовищем прикордонних регіонів [4, с. 136].

Потенційно найефективнішою формою транскордонної співпраці є так звані єврорегіони та вільні (спеціальні) економічні зони (ВЕЗ).

Єврорегіон – це наднаціональне або наддержавне регіональне явище, в рамках якого відбувається транскордонне співробітництво на рівні територіально-адміністративних одиниць сусідніх держав. *Єврорегіон* – форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яке спрямоване на координацію їх взаємних зусиль і вживання узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національного законодавства і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, котрі населяють його територію по обидва боки державного кордону [9, с. 8].

Метою функціонування єврорегіону є сприяння міжрегіональній співпраці між його членами з врахуванням їх спеціалізації. Єврорегіони не здійснюють власної зовнішньої політики, а функціонують у рамках національної зовнішньої політики кожної держави. Базовим принципом функціонування єврорегіонів є принцип взаємовигідності.

Єврорегіони є найбільш відомими з інституцій прикордонної співпраці, ідея створення яких виникла у Західній Європі після Другої світової війни. Особливо активно почало розгортатися транскордонне співробітництво на німецько-французькому кордоні у 50-х роках минулого століття. Метою їх створення стало зміцнення нового політичного порядку й активізація соціально-економічного розвитку територій у складі єврорегіонів. У 1983 р. утворилося Об'єднання регіонів Європи, яке зараз налічує понад 20 учасників. На початку 90-х років єврорегіони стали реальними засобами залучення нових країн до європейських інтеграційних процесів. Міжнародна асоціація «Карпатський Єврорегіон» охоплює регіони Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини і 4 області України – Львівську, Івано-Франківську, Закарпатську і Чернівецьку.

Створення Європейським Союзом єврорегіонів – це не лише форма мобілізації територій на вирішення загальних проблем, а й своєрідна школа спільного проживання в межах ЄС. До того ж ці регіони переважно невеликі, а тому мобільні у виборі форм співробітництва [8]. Виняток становлять такі євро регіони, як «Буг» та «Карпатський», які за розмірами території не поступаються, наприклад, Нідерландам.

Що ж до ВЕЗ, то ідея їх створення є загалом досить позитивною. Вільна економічна зона – це обмежена територія держави, на якій встановлюються митний, податковий, фінансовий та організаційно-правовий режими діяльності суб'єктів підприємництва для активізації економіки та інтеграції у світове господарство. Як правило, ВЕЗ потенційно передбачає наявність цілого набору пільг, що дають змогу швидко відкривати виробництва і вести господарську діяльність [5].

Формально ці зони в Україні ніби існують, але з набранням чинності Закону України від 25 березня 2005 р. «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» тут скасовано пільговий режим оподаткування, а це й було основною їх «фішкою», що створювало підвищену інвестиційну атракційність саме цих територій. Таке рішення відповідно негативно позначилося на рівні іноземного інвестування в економіку України. Тобто фактичне скасування спеціального режиму функціонування ВЕЗ позбавило регіони України досить вагомому інструменту розвитку окремих територій у розрізі залучення інвестицій, створення нових виробництв і підвищення зайнятості населення. Так ефективність функціонування ВЕЗ в Україні рішенням Уряду звели нанівець.

До перелічених форм транскордонної співпраці можна додати так звані робочі спільноти, які базуються на певних угодах, мають обмежені можливості і рідко вносяться в європейські програми розвитку прикордонних територій, а також «Установчі договори», що слугують для виконання певних конкретних програм транскордонної співпраці відповідного характеру [9, с. 5–6].

Ефективність транскордонної співпраці як особливого випадку міжнародного співробітництва методологічно правильно розглядати

в різних аспектах, зокрема як ефективність для:

- суб'єктів цієї співпраці (підприємств та інституцій, що їх обслуговують);
- працівників підприємств, що є учасниками транскордонної співпраці;
- територій, що залучені до цієї співпраці;
- держав, регіони яких беруть участь у транскордонній співпраці.

Крім того, в дослідженні ефективності транскордонної співпраці потрібно враховувати особливості видів цієї ефективності, основними з яких згідно з обґрунтованими рекомендаціями Київського центру Інституту Схід-Захід (Україна), а також матеріалами, розробленими спільно з партнерською організацією з Угорщини MEGAKOM Development Cosultants [7, с. 5–6], можна вважати: політичну; інституційну; соціально-економічну; соціокультурну. Усі ці види ефективності тісно між собою пов'язані і, як правило, проявляються у комплексі у вигляді відповідної доданої вартості.

Висновки. Транскордонна співпраця є об'єктивним явищем, яке дедалі інтенсивніше розвивається в сучасних умовах прискорення процесу глобалізації і сприяє економічній, політичній і культурній інтеграції через розвиток різномірних контактів на прикордонних територіях у сфері охорони середовища, транспорту, науково-дослідної співпраці й міжнародної безпеки.

Ефективність транскордонної співпраці – багатогранна і різнопланова, проявляється у різних сферах – культурній, соціальній, економічній, політичній – через створювану додану вартість відповідного виду і стосується всіх учасників цієї співпраці – підприємств, їх працівників, територій та держав-учасниць загалом.

Транскордонна співпраця є особливим випадком міжнародної співпраці. Найбільш поширеними та історично виправданими її формами є єврорегіони та вільні (спеціальні) економічні зони (ВЕЗ, СЕЗ).

Єврорегіони – найбільш відомі інституції транскордонної співпраці. Метою діяльності єврорегіону є сприяння міжрегіональній транскордонній співпраці між його членами з врахуванням їх спеціалізації та активізації господарських зв'язків між ними. Вільні економічні зони потенційно є потужним інструментом активізації інвестиційної діяльності на їх території через створення там

особливого режиму оподаткування та запровадження інших пільг, що загалом сприяють підвищенню рівня інвестиційної привабливості цих регіонів. Виходячи зі суті, умов і форм реалізації транскордонної співпраці, Україна має значний потенціал і перспективи її розвитку, який зумовлюється як географічним розташуванням країни, так і наявністю значної протяжності кордонів зі сусідніми державами, а також структурою й рівнем ро-

звитку української економіки, що сприяє налагодженню господарських зв'язків із ними.

Перспективними напрямками досліджень проблеми розвитку транскордонної співпраці на теперішньому етапі вважаємо розробку методики оцінки та розрахунку рівня ефективності цієї співпраці у площині зазначених у статті аспектів та обґрунтування шляхів підвищення цієї ефективності на основі виявлених її чинників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Беленький П. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // *Регіональна політика: методологія, методи, практика : колективна монографія / за ред. акад. НАНУ М. І. Долішнього. – Львів, 2001. – С. 654–697.*
2. Дацків Р. М. Інтеграція України в світовий маркетинговий простір та транскордонне співробітництво / Р. М. Дацків // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкова інфраструктура і зовнішньоекономічна діяльність регіонів : щорічник наук. пр. за ред. М. І. Долішнього. – Львів : Ін-т регіональних досліджень, 1997. – Вип. III. – С. 204–212.*
3. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proximainform.net/content/news/174/50207/>.
4. Долішній М. І. Україна – ЄС: перспективи регіональної інтеграції / М. І. Долішній // *Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: європейські порівняльні студії. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – Ч. 1. – С. 136–142.*
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/industry/884060-v-ukrajini-tojut-vidnoviti-robotu-vilnih-ekonomichnih-zon.html>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2014/01/04/>.
7. Мікула Н. Євросережіони – наш шлях до добросусідства / Н. Мікула // *Науковий світ. – 2004. – № 9. – С. 17–18.*
8. Поліщук Л. Основні пріоритети співпраці українських і польських регіонів: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / Л. Поліщук. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2008/3-4/200811.html>.
9. Посібник з транскордонного співробітництва / Проект ТАСІС «Карпати 2003–2011». – Ужгород, 2012. – 69 с.
10. Черевко Г. Зрівноважений розвиток сільських територій / Г. Черевко, І. Черевко // *Аграрна економіка. – 2010. – Т. 3, № 1–2. – С. 57–66.*
11. Черевко І. Проблеми і перспективи розвитку сільських територій в Україні / І. Черевко // *Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5, № 3–4. – С. 95–100.*
12. [Zasób electroniczny]. – Tryb dostępu : https://pl.wikipedia.org/wiki/Wsp%C3%B3lpraca_transgraniczna.
13. Pojęcie współpracy transgranicznej samorządu terytorialnego [Zasób electroniczny] / A. Żelazo // *Biuletyn PISM – Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. – 2004. – N 24 (212). – Tryb dostępu : http://www.pism.pl/index/?id=50c3d7614917b24303ee6a220679dab3.*

